

“Mən ədəbiyyatı çox sevən adamam...”

I yazı

1997-ci il oktyabrın 30-da Bakıda Azərbaycan yazıçılarının X qurultayı keçirildi. Ölkə yazıçılarının ali məclisi iki cəhətdən yadda qaldı: ədəbiyyatımızın böyük dostu və təəssübkeşi Heydər Əliyev qurultayda ilk dəfə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi iştirak edirdi. Və təəssüf ki, X qurultay dövlət başçısının iştirakı ilə keçirilən sonuncu ümumrespublika ədəbi forumu oldu. Şübhəsiz, Heydər Əliyevin fiziki yoxluğu milyonlarla Azərbaycan vətəndaşının həyatında kədərli izlər buraxdı. Amma böyük itkinin ağırlığını ən çox yaradıcı peşə sahiblərinin, ilk növbədə isə yazıçıların hiss etdiklərini söyləmə, yəqin ki, yanılmaram.

Ölkədə problemlərin başdan aşdığı dövrdə yazıçılarla bir yerdə onların ali məclisində olmağı özünə borc sayan Prezident səmimi nitqində demişdi: “Mən çox sevinirəm və çox xoşbəxtəm ki, ilk dəfə Azərbaycan yazıçılarının qurultayında 27 il bundan əvvəl (1971-ci ildə keçirilən VI qurultay nəzərdə tutulur -V.Q) nitq söyləmişəm. O qurultayın iştirakçısı olmuşam və ondan sonrakı qurultaylarda da daim iştirak etmişəm və yazıçılarımızla, şairlərimizlə, mədəniyyət xadimləri ilə bir yerdə olmuşam. Bu gün də sizinlə bir yerdəyəm. Bunun da səbəbi var. Birincisi, şəxsən mən ədəbiyyatı çox sevən adamam və gənc vaxtlarımdan, hətta uşaqlıqdan, məktəbdə ilk ədəbiyyat nümunələrini oxuyandan ədəbiyyatı sevmişəm. Bu gün sizə deyə bilərəm ki, şəxsən mənə bir insan kimi formalaşmağım, təhsilimdə, əxlaqımda, mənəviyyatımda ədəbiyyatın, mədəniyyətin çox böyük rolu olmuşdur. Mən orta məktəbdə oxuyarkən Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının bütün əsərlərini seve-sevə oxumuşdum, onları bu gün də unutmamışam. Bəlkə bu əsərlərin bəzilərini ondan sonra oxumamışam. Ancaq o illərdə - o uşaqlıq, gənclik illərində onlar mənə o qədər təsir edib ki, mən onları unutmamışam. Bu “oxumuşam”, “unutmamışam” sözləri sadə bir fikir deyil. Yəni onlar mənə təsir edib, mən onlardan bəhrələnmişəm, mənəvi qida almışam, ədəbiyyatla, mədəniyyətlə daim bağlı olmuşam. Mən 1971-ci ildə Azərbaycan yazıçılarının qurultayında ilk dəfə Azərbaycanın rəhbəri kimi iştirak edirdimsə, ondan əvvəlki qurultaylarda da kənarda olmamışdım. O zaman mən Azərbaycanın rəhbəri deyildim, başqa vəzifələrdə tuturdum. Ancaq yazıçıların qurultayını daim izləyirdim və imkan olanda gəlib salonda oturub yazıçıları dinləyirdim. Mən hər dəfə yazıçılarımızın görüşlərinə gedirdim və onlarla görüşməyi özüm üçün böyük bir hadisə hesab edirdim”.

Yazıçılarla görüşü “həyatının böyük hadisəsi” sayan və bunu açıq şəkildə etiraz edən siyasətçilər, dövlət başçıları çox azdır. Üstəlik, Heydər Əliyev kimi zəngin bilik ehtiyatına və geniş təhlil qabiliyyətinə, hərtərəfli informasiyaya,

Vilayət QULİYEV, professor

dərin intellektə malik olan, ən müxtəlif qaynaqlardan məlumat alan bir siyasət ustasının yazıçı şəxsiyyətini, yazıçı əməyini belə yüksək qiymətləndirməsi özü “hadisə” sayılmalıdır. XX əsrin son qərindəndə Azərbaycan yazıçıları, yaradıcı ziyalıların xoşbəxtliyi və uğurları həm də Heydər Əliyevin böyük ədəbiyyat sevgisini, qədərbilənliyini daim gündəlik şəxsi həyatlarında və yaradıcılıqlarında hiss etmələri idi.

Eyni zamanda əmək prosesinə dərinləndirən bələdlilik və peşə sahibinə yüksək diqqət yalnız yazıçılar üçün nəzərdə tutulmuş bir rəqəliyə, üstünlük deyildi.

Doktorluq dissertasiyası üzərindəki işlə bağlı arxiv və kitabxanalarda çalışmaq məqsədi ilə 1986-cı ildə Kazana, uzunmüddətli elmi ezamiyyətə getmişdim. Şəhərin mərkəzindəki “Tartarstan” otelində qaldım. Otaq yoldaşım (o vaxtlar mehmanxanada yer tapmaq böyük problem olduğundan hətta pulun olsa da, təbəşinə otaq tutmaq mümkün deyildi) savadlı, mədəni adam idi, Moskvada hansısa nazirlikdə işləyirdi. Mənim Azərbaycandan gəldiyimi biləndə “Слушайте, ваш Алиев творит чудеса!” (“Qulaq asın, sizin Əliyev möcüzələr yaradır”) – deyə həmin dövrdə SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini kimi Moskvada çalışan Heydər Əliyevin az vaxt ərzində işgüzar, prinsipial, zəngin bilik və təcürübəyə malik rəhbər işçi kimi böyük nüfuz qazanmasından danışdı. Əksəriyyəti çıxışlarını kağızdan güclə oxuyan Siyasi Büro üzvləri arasında intellekti, enerjisi, liderlik keyfiyyətləri, insanlarla dil tapmaq bacarığı ilə qeyri-adi istisna təşkil etdiyini dedi.

Həmsöhbətim danışdı ki, özü ixtisasca yol tikintisi mütəxəssisidir. Heydər Əliyevin bu sahə ilə əlaqədar keçirdiyi müşavirələri, çıxış və tövsiyələrini izləyəndə həmkar olduqlarını düşünüb. Amma kino sahəsində çalışan xanımı kinemotoqrafçıların qurultayında Heydər Əliyevə qulaq asandan sonra əri ilə mübahisə etməyə başlayıb ki, səhvin var, heç şübhəsiz, yoldaş Əliyev ilk təhsilini kino üzrə alıb. Çünki kinonun problemlərini çox peşəkarcasına bilir. Memar dostları isə ər-ərvadın yanlışını düzəltməyə çalışaraq sovet memarları ilə görüşdə bu sahəyə yüksək səviyyəli bələdlilik nümayiş etdirən Əliyevin şəxsiz memar olduğunu deyib...

Və yəqin ki, onların üçün də müəyyən dərəcədə haqlı saymaq mümkündür. Bir dəfə söhbət elə gətirdi ki, bu tarixəni Prezidentə danışması oldum. O, sona qədər qulaq asıb təqdirədirici şəkildə başını tərpətdi.

– Bəli, – dedi. – Azərbaycanda da, SSRİ-nin müxtəlif yerlərində də sadə insanlar mənə həmişə rəğbətə yana-

şılıblar. Çünki həyatım boyu devizim belə olub ki, gərək maraqlandığım, məsuliyyət daşdırdığım hər işi bütün inceliklərinə qədər öyrənirəm. Öz peşəsinin həqiqi biliciləri olanlara da hər zaman böyük hörmət, ehtiram göstərməyə çalışmışam. İstəmişəm ki, onlara sadəcə əmr verməyim, yol göstərməyim, həm də həmkar kimi davrana bilim. Ona görə də neftçi mənim neftçi, inşaatçı isə inşaatçı olduğumu düşünüb. Baykal – Amur magistralının tikintisində bəzən ayaqlarımda uzunboğaz kirz çəkmələr, əynimdə kombinezon, başımda şlem saatlarla mütəxəssislərlə birlikdə ən çətin, keçilməz sahələri gəzib-dolaşmışam.

Bu meyarla yanaşıqda, birinci katib və prezident kimi Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ədəbiyyat və sənət adamları arasında da Heydər Əliyevi “özünükü” hesab edənlər az deyildi və bu fikrə şerik çıxanları tam haqsız saymaq olmazdı... Şairlər onun şeir yazdığını, bəstəkarlar musiqi bəstələdiyini, rəssamlar gözəl tablolar çəkdiyini güman edirdilər. Çünki bütün bu yaradıcılıq sahələri ilə bağlı elə peşəkar, işin içindən xəbər verən mülahizələr yürüdü ki, başqa cür düşünmək mümkün deyildi. Hələ xalq məhnlərini necə ürəkəndə, ilhamla ifadə edirdi...

Şübhəsiz, Heydər Əliyevin müxtəlif sahələrdə geniş, əsaslı bilik sahibi kimi tanınması danılmaz faktıdır. Yalnız Azərbaycan deyil, keçmiş Sovet İttifaqı miqyasında da ədəbiyyat və mədəniyyət məsələlərinə yaxından bələdliyi, yüksək diqqəti ilə seçilirdi. Keçmiş Sovet İttifaqında müxtəlif millətlərdən olan qələm adamları, rəssamlar, bəstəkarlar arasında çoxlu dostları vardı. Sovet Azərbaycanına rəhbərlik etməyə başlayandan az sonra Heydər Əliyev Bakını həqiqi mənada keçmiş SSRİ-nin ədəbiyyat və sənət paytaxtlarından birinə çevirdi. Həmin vaxta qədər əksər rus şair və yazıçıları, habelə onların müttəfiq respublikalardan olan həmkarları “Qafqaz” deyəndə ilk növbədə “günəşli Gürcüstanı” və tarixi saxtalaşdırmaqla özünə “qədim Ermənistan” imici qazanan düşmən dövləti nəzərdə tuturdular. Heydər Əliyevin yorulmaz fəaliyyəti sayəsində ümumsovet ədəbi-mədəni elitası qısa müddət ərzində Qafqazı yalnız diribaş qonşuların deyil, tarix, mədəniyyət, ictimai fikir baxımından daha zəngin, humanist ənənələrə malik Azərbaycanın təmsalında da tanımaq imkanı qazandı.

Bu baxımdan 1980-ci il 27-31 oktyabr tarixlərində Bakıda keçirilən beynəlxalq miqyaslı “Ədəbiyyatların dostluğu - xalqların dostluğu” konfransını ayrıca xatırlatmaq istərdim. Tək keçmiş SSRİ-dən deyil, dünyanın bir sıra ölkələrindən şair və yazıçıların iştirak etdiyi bu mühüm tədbirdə əsas məruzəçi Siyasi Büro üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi Heydər Əliyev özü idi. Həm də o, ədəbiyyat və partiya məmurlarının

hazırladığı hazır məruzəni üzündən oxumurdu. Xalqları və millətləri bir-birinə yaxınlaşdırən Sözlün yüksək borcu və amalı haqqında necə deyirlər, “sinədən” danışır, əzbərdən şeirlər deyir, kluarlardakı söhbətlər zamanı sovet və dünya ədəbiyyatı təmsalında ədəbi prosesi necə həssaslıqla izlədiyini nümayiş etdirirdi. Təsədüfi deyil ki, bir çoxlarında, ilk növbədə isə xarici qonaqlarda elə təəvvür yaranmışdı ki, Azərbaycanın birinci şəxsi şair, yaxud yazıçıdır...

etiraz notası göndərməyiniz, xalqın səsinə çatdırmadınız? Yazıçılar İttifaqı ilə İraq konsulluğunun arası 500 addımdır. Nə vaxt konsulun yanına getdiniz, yaxasından yapışıb şairimizin xatirəsinin təhqir olunması ilə bağlı cavab istədiniz? Olmaya qorxdunuz? Qorxmayın, Heydər Əliyev hər vəziyyətdə sizi müdafiə etməyə hazırdır. Amma siz də əzizlərim, başa düşün: hər şey birinci katibdən asılı deyil. Hər şeyi partiya, hökumət həll etmir. Elə məsələlər var ki, onu yazıçılar, alimlər, mədəniyyət

Heydər Əliyevi ədəbi mühitdə ilk dəfə 1981-ci ildə görüş yaxından müşahidə etmək imkanı qazanmışdım. İndiki Şəhriyar adına klubda Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayı keçirilirdi. O zaman EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspirantı idim. İttifaqın üzvü deyildim, amma dəvətnamə tapıb getmişdim. Həmin dövrdə Bakıda hər kəsin heysiyyət və milli hisslərini təhqir edən bir şeyi dolaşdırdı. Söhbət İraqın Kərbəla şəhərində dəfn olunmuş dahi şairimiz Məhəmməd Füzulinin məzarına sayğısızlıqdan gedirdi. Hamı bu barədə danışdı. Məsələyə aydınlıq gətirən isə yox idi. İndi təəccüblənirəm ki, məgər şeyin həqiqətə uyğun olub-olmadığını SSRİ-nin həmin ölkədəki səfirliyi, yaxud məşhur DTK vasitəsi ilə dəqiqləşdirmək mümkün deyildimi?

Doğrusu, billmirəm. Amma çayxanalardan tutmuş elmi idarə və yaradıcılıq təşkilatlarına qədər hər yerdə danışdırdılar ki, guya, magistral yol çəkilişi zamanı şairimizin məşhur İmam Hüseyn ziyarətgahı yaxınlığındakı məzarı dağıdılıb, cənəzəsinin qalıqları isə hansısa məscidin zirzəmisinə atılıb. (1994-cü ildə Füzulinin 500 illik yubileyi münasibəti ilə İraqda olanda bu şeyin əsaslılığına bir daha inandım. Həyatını İmam Hüseyn məqbərəsinin mücövrü - baxıcısı kimi başa vuran və məqbərənin kölgəsində torpağa tapşırılmağı arzulayan şair binanın daxilində, əsas giriş qapısından sağ tərəfdə dəfn edilib və məzarı indi də ziyarətgahdır).

Qurultayda çıxış edən tanınmış yazıçı və şairlərdən Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Bəxtiyar Vahzadə əslində sona qədər araşdırmadıqları, aydınlıq gətirilməsinə heç bir təşəbbüs göstərmədikləri bu məsələdən çox əsəbi şəkildə bəhs etdilər, birinci katibdən kömək istədilər. Sonuncu natiq danışanda deyəsən, Heydər Əliyevin hövsələsi tamam tükəndi. Bəxtiyar müəllimin sözünü yarımçıq kəsib:

– Şairsiniz, alimsiniz, universitet professorusunuz, – dedi. – Bu yaxınlarda sizi Akademiyanın müxbir üzvlüyünə də seçmişik. Kifayət qədər tanınırsınız. Gərək birinci katibdən kömək istəməmişdən qabaq özünüzdən soruşaydınız: Mən öz tərəfimdən nə iş görmüşəm? İndiyə qədər hara, hansı beynəlxalq təşkilatla müraciət etmişəm? Kimə məktub yazmışam, teleqram vurmuşam? Siz Mirzə İbrahimov, Asiya və Afrika Ölkələri ilə Sovet Həmrəylik Komitəsinin sədrisiniz. Tez-tez dünyanın müxtəlif ölkələrində, müxtəlif yığıncaq və konfranslarda olursunuz, böyük auditoriyalar qarşısında çıxış edirsiniz. Nə zaman dünya ictimaiyyətinin diqqətini indi haqqında danışdığınız vandəlizm aktına yönəldiniz, tanınmış yazıçı və şairləri, ictimai xadimləri köməyə çağırırdınız? Niyə İraq prezidentinə, İraq elm və mədəniyyət xadimlərinə birbaşa müraciət etmədiniz? Siz, Süleyman Rüstəm! Böyük vəzifənin var. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sədrisiniz. Niyə

xadimləri qaldırmalıdır. Füzulinin qırmızı sovet pasportu yoxdur ki, gedim yapışım İraq rəhbərliyinin yaxasından, deyim ki, niyə vətəndaşının ruhuna, xatirəsinə hörmətsizlik edərsən? Qonşulara baxın, erməni həmkarlarınızdan nümunə götürün. Livanda ara qarışan kimi oradakı ermənilərin müdafiəsinə qalxdılar. SSRİ rəhbərliyini, dünyanı ayağa qaldırdılar. Son nəticədə istediklərinə çatdılar. Bəs siz burada danışmaqdan, mənəndən kömək istəməkdən başqa nə iş görübsünüz?

Təbii ki, yuxarıdakı sətirlərlə yarım saatdan çox çəkən məntiqli, kəskin, yanğı dolu monoloqun, sadəcə, ümumi ab-havasını yaratmağa çalışdım. Yadımdadır ki, qurultaya Moskvanın nümayəndəsi kimi SSRİ Yazıçılar İttifaqının katibi, köhnə bakılı Oleq Şestinski gəlmişdi. Deyəsən, rəyasət heyətində oturanlardan kimsə söhbətin nədən getdiyini izah edirdi. Çünki Heydər Əliyev sözünü qurtaranda Şestinski yerindən sıçrayıb var gücü ilə əl çalmağa başladı. Ardınca bütün salon ayağa qalxdı.

Bəlkə də bu çıxışın təsiri altında sonralar bir qədər qeyri-ərdicil şəkildə də olsa, Heydər Əliyevin ədəbiyyata münasibəti, onun zəngin nəzəri irsində ədəbiyyat və mədəniyyət məsələlərinin araşdırılması ilə məşğul oldum. 1990-cı illərin sonlarında ədəbi-mədəni tədbirlər və sənət adamları ilə görüşlərdəki çıxış, məruzə, müsahibələri əsasında tərtib etdiyim 500 səhifəlik “Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı” kitabı Milli Məclisin üzvü, Heydər Əliyevin birinci katib kimi respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə Naxçıvan MS-SR-nin mədəniyyət naziri vəzifəsində çalışmış MM üzvü Fəttah Heydərovun müqəddiməsi ilə çapdan çıxdı. Yadımdadır ki, artıq nazir kimi rəhbərliyi altında işlədiyi dövrdə bir dəfə bu toplu haqda haqda söhbət düşdü. Prezident kitabın sanbalına, əhatəli mündəricatına baxıb “Deyəsən, sovet vaxtı mən partiya-təsərrüfat işində çox ədəbiyyat məsələləri ilə məşğul olmuşam”-deyə gülümsədi.

Yenə də 1990-cı illərin ikinci yarısında, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda kollektiv nəşr kimi düşünülmüş “Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabı çapa hazırlanırdı. Mənə Heydər Əliyevin klassik ədəbi irsə münasibəti ilə bağlı fəsil yazmaq təklif olundu. Materialları toplamağa başlarkən ölkə başçısının bu istiqamətdə gördüyü işlərin genişliyi, ədəbi-siyasi tutumu, ən başlıcası isə gələcəyə həsablınması məni çox heyrtləndirdi. Həmin kommunist lideri saydığı bu insanın Azərbaycan xalqının klassik ədəbi-mədəni irsinə münasibətinin arxasında nə qədər incə və uzaqgörən milli, siyasi, tarixi, geopolitik motivlər dayanıbmış! Klassik ədəbi irsəndə tarixi həqiqətləri gündəliyə gətirmək, milli maraq və mənafelərimizi qorumaq, mənəvi üstünlüyümüzü ortaya qoymaq üçün necə yaradıcı şəkildə istifadə edilmiş!